

Målsägandens oro inför rättegångsprocessen

ESSAY

Maritha Jacobsson, docent. Institutionen for socialt arbejde, Uppsala Universitet, Sverige

Tomas Bons, forskningsassistent. Institutionen for socialt arbejde, Uppsala Universitet, Sverige

Valentin Öckinger, forskningsassistent. Institutionen for socialt arbejde, Uppsala Universitet, Sverige

Inledning

För brottsutsatta som anmält brott och där åtal väckts kan den kommande rättsprocessen skapa stor oro. I Brottsförebyggande rådets (Brå) nationella trygghetsundersökning (2021) undersöktes bland annat målsägandens (brottsutsattas) upplevelser av deras rättegångar. Runt 40 % angav att de inte var nöjda med bemötandet, 40 % ansåg också att det varit svårt att förstå rättegången och 40% menade att de inte fick tillräcklig information inför rättegången. Den visade sig också att män var mindre nöjda än kvinnor. I en annan rapport från Brå (2022) framkom liknande resultat. Den visade bland annat att sannolikheten för att ha ett lågt förtroende för rättsväsendet är större om personen är man, har låg utbildningsnivå och har en inkomst som är lägre än medianinkomsten.

Föreningen »Storasyster« är en organisation i Sverige som stöder personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp. I en studie (Storasysterrapporten, 2021) rapporterade de att respondenterna hade velat få mer information om var de kunde vända sig för att få stöd efter polisanmälan. Organisationen efterlyser därför tydligare rutiner för att ge brottsutsatta tillgång till information och möjlighet till det stöd som de har rätt till. Vissa respondenter var nöjda med sina målsägandebiträden medan andra önskade att biträdet hade varit mer tillgängligt, att de hade varit bättre på att återkoppla och att de hade informerat om vad som skulle ske i processen och i domstolsförhandlingarna.

Ett sätt för målsäganden att få information och stöd i rättsprocessen är att vända sig till Brottsofferjourens verksamhet. Brottsofferjouren är en ideell verksamhet som till största delen drivs av volontärer. År 2021 vände sig nästan 30 000 personer till verksamheten för att få stöd och hjälp (Brottsofferjouren 2022). Ett relevant antagande är att de som sökt sig till jouren inte upplevt att de fått tillräckligt med stöd från statliga myndigheter.

I brott som betraktas som grovt och när fängelsestraff kan vara aktuellt tilldelas målsägande som regel ett målsägandebiträde så snart förundersökningen inletts. I andra fall kan ett målsägandebiträde tilldelas om det går att anse att målsäganden är i särskilt behov (SOU 1998:40 s. 124-125). Frågan är vad som anses vara grovt nog och hur stort behovet behöver vara för att ett biträde ska tilldelas. Ett fall kan i första hand betraktas som mindre grovt, men sedan visa sig ha stora konsekvenser för målsäganden. För målsäganden kan det vara en stor fördel att ha ett målsägandebiträde som kan ge stöd och hjälp under processen och som också under de muntliga förhandlingarna kan hjälpa målsäganden att visa på brottets grovhet. När målsäganden saknar biträde fungerar åklagaren i praktiken som målsägandets ombud, med vissa inskränkningar. I åklagarens uppdrag ingår det att hjälpa målsäganden att bestämma sitt skadeståndsanspråk innan rättegången. I regel kan åklagaren också hjälpa målsäganden att framföra krav på skadestånd under rättegången, om målsäganden vill det. Det finns dock undantag från detta, exempelvis när skadeståndsfrågan är mycket komplicerad.

Vi har i ett projekt studerat målsägandens upplevelser av skuld och skam i domstolsprocessen där vi jämför tre måltyper (våldtäkt, misshandel och bedrägeri).¹ I samband med denna studie framkom det också att målsägande och professionella upplever problem när det gäller informationsförmedling om hur den rättsliga processen går till. Målsägande berättar i intervjuer att de i vissa fall hamnat i en position som de inte förstod. Problemen som de angav var att de upplevde ovissheter när det gällde vad som skulle hända före och under själva rättegången, att det var oklart hur det skulle få information och att det fanns problem när det gällde kontakten med målsägandebiträdet. Även intervjuade professionella var medvetna om problemen och en förklaring de uppgav var att de hade för lite tid.

Ovisshet

Ett problem som målsäganden upplevde var att den ovisshet de upplevde när det gällde att få information om när rättegången skulle hållas. I extremfallet tog det fyra och ett halvt år för ett tämligen okomplicerat bedrägeriärende att få ett avgörande i domstol. Generellt har våldtäktsmålen haft snabbare handläggningstid än övriga måltyper. Väntan på rättegång påverkade personerna på olika sätt.

Målsägande: För jag hade inte fått någon information på hela, för när jag snackade med dem då i slutet på december, bara »ja, det kommer bli någon gång nu här i vår«.

1. »Upplevelse av skuldbeläggande i domstolsförhandlingar – en jämförande studie av våldtäkt, misshandel och bedrägeri« Projektet finansieras av Forte 2017/0003 och är etikprövat, Dnr 2018/218. Denna essä bygger framförallt på intervjuer med målsäganden, domare, åklagare, målsägandebiträden och försvarsadvokater.

ESSAY

Och sen nu var det liksom juni-juli och jag hade liksom inte hört, fått ett brev eller hört någonting. Och det är klart, när man går runt sådär och reflekterar, då vrider man ju och vänder, i och med att man inte riktigt, man går runt själv och tänker och man kanske inte har någon, i och med man vet inte när rättegången, det finns lite osäkerhet. Och man går runt och tänker, bara man tänker så, »ja, det kanske inte blir nåt. De sade att det skulle vara säkert typ, att det skulle blir fällande dom och sådär. Men jag har inte hört nåt nu på länge. Är det bra eller dåligt?» (Misshandel).

Målsägande: Jag mår faktiskt rätt bra [vid den tidpunkten], jamen det känns som att det är roligt liksom. Sen ringer hon [målsägandebiträdet], precis efter att jag sagt det där då ringer hon och säger att nu har jag fått en kallelse. Åh jag tappade det helt för att då började ju min mentala process med att nu måste jag faktiskt möta, jag måste se honom (Våldtäkt).

De två exempel ovan visar på den uppgivenhet eller resignation målsäganden upplever inför hela processen. I misshandelsmålet tvivlade målsäganden på om det över huvud taget skulle bli en rättegång. I våldtäktsmålet upplevde målsäganden att det blev en chock för hen när det plötsligt blev dags för rättegång. Gemensamt är att de upplevde att de inte fick information och att de därför inte kände sig delaktiga i sin egen process. Även professionella talade om de långa handläggningstiderna som ett problem.

Målsägandebiträde: Framför allt behöver de här brotten [våldtäkt] prioriteras handläggningssmässigt och det är ju det som alltid är problemet, alltså det tar en sådan jävla tid. Det går månader ibland från att det anmäls tills det kommer till förhör, tills det blir beslut från åklagaren. Naturligtvis har ju de sin hierarki och det har jag full förståelse för, det finns ju bara så mycket resurser som det finns men väntan är fruktansvärd.

Målsägandebiträdet ovan menar att tiden är ett problem, speciellt när det gäller våldtäktsärenden. En målsägande i ett våldtäktsärende var också tvungen att byta målsägandebiträde före rättegång, något som hon upplevde frustrerande.

Målsägande: Sen fick jag ett brev från, tingsrätten att jag fått en ny för att han som var mitt målsägandebiträde hade slutat. Så då blev jag tilldelad en ny, och hon hörde ju inte av sig heller utan. Jag gick lite grann in i dimman och tänkte att det kommer ju inte att bli någon rättegång av det här, dom kommer säkert att lägga ner. Och sen i januari så fick vi kallelse till huvudförhandling (Våldtäkt).

Enligt målsäganden var det en svår balansgång att försöka normalisera tillvaron och samtidigt ha rättegången i åtanke. De menade att det blir svårt att planera och förutse framtiden, något som skapar oro. Antonovsky (2005) använder sig av begreppen begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Om, som i dessa fall, målsäganden inte upplever att rättegångsprocessen är begriplig på grund av bristande information om vad som ska hända blir processen inte heller hanterbar. Att processen också drar ut på tiden gör den än mer ogripbar. En känsla av utanförskap och att inte vara delaktig i processen kan infinna sig. Brist på information kan förstärka känslan av utsatthet.

Oklarheter kring informationsvägar

Målsäganden upplevde att det fanns oklarheter när det gällde hur de skulle få information om dosmtolsprocessen. Professionella menar dock att ett målsägandebiträde är ett stöd och hjälp i denna process.

Åklagare: Om man har ett målsägandebiträde så tror jag att man känner att man har lite mer information, för de lämnar ju kanske information om hur det kommer att gå till och när i processen de förväntas prata så att de vet det, för det kan ju också vara skönt. Men det är ju inte mycket information annars, det är det inte. Det vi gör när vi väckt ett åtal det är ju att vi skickar ut ett papper att nu är åtal väckt, mer eller mindre. Veldig kortfattat. Att du möjligen kommer att kallas, för alla kallas ju inte heller till en tingsrättsförhandling. Så att det, kan jag nog tänka mig, känns nog lite osäkert och det är det viktiga med målsägandebiträdets roll, för vi som åklagare tar ju ingen kontakt utåt med målsägarna innan, som en absolut huvudregel så.

Åklagaren ovan menar att det kan finnas problem med information i de fall där det inte finns målsägandebiträden. Domaren i utdraget nedan menar att informationen finns att tillgå men att vissa inte tar till sig denna.

Domare: Information till målsägaren är ju svårt, jag förstår ju att målsägaren känner att de har ett informationsbehov, samtidigt så tror jag också att det skickas med liksom lite information sådär, men samtidigt så är det ju kanske är svårt att nå alla liksom, att de kanske inte läser alla papper eller går in på nätet och letar efter information utan att de fortfarande är kvar i det att de inte riktigt vet och så där. Hur man ska nå sådana är ju svårt i alla möjliga sammanhang, tror jag. Att möta ett informationsbehov som finns liksom.

Domaren menade att det finns information på officiella hemsidor samt att det finns vittnesstöd att tillgå vid tingsrätten. Vid kallelse till rättegång lämnas också länkar till sidor där informationen finns. Problemet är att även om information kan sökas så har inte samma förutsättningar att ta till sig den. Det finns personer som har olika typer av funktionsvariationer. En person i vårt material, som lider av dyslexi uttryckte sig så här om sina svårigheter.

Målsägande: Ja, och inte bara generalisera och säga att du kan gå in på Brå:s hemsida och läsa, du kan gå in på tingsrättens hemsida och läsa. Ja men jag är dyslektiker, vad ska jag läsa? Hur ska jag fatta? Hur ska jag förstå? Ja men vad är det jag ska läsa, jag förstår inte vad det står. Jag behöver prata men någon muntligt och då har man ju också skurit av folk i samhället. Kan du inte läsa och förstå en lång rad text så är du ute ur samhället (Misshandel).

Såväl domare som åklagare har under intervjuerna påtalat att de litar på att målsägande får information, men de hade också förståelse för att informationen inte alltid når alla. Det krävs med andra ord initiativ från målsägarens sida att själv söka information. För de personer som av olika anledningar, dyslexi kan vara en och att inte ha svenska som sitt modersmål en annan, inte själva är kapabla att söka denna så görs inga särskilda insatser från domstolens sida. För att målsäganden ska få råd och stöd hänvisar professionella dem att ta

kontakt med bland annat Brottsofferjouren och personer som ideellt arbetar med vittnesstöd på domstolarna.

Kontakt med målsägandebiträdet

I vårt material företrädde samtliga målsägande i våldtäktsmål, tre i bedrägerimål, samt i fyra misshandelsmål av ett målsägandebiträde. De förväntade sig att biträdet i högre grad skulle vara aktivt och informera dem om hur rättsprocessen skulle gå till och vad som hände i deras fall.

Målsägande: Men jag tycker, jag fick ingen, nej jag är inte nöjd med honom [målsägandebiträdet]. Jag tycker inte att han har lagt ner något jobb. Jag tycker inte att han har varit tillmötesgående. Det är hela tiden jag som får luska och ta reda på saker. Han levererar ju inte någonting till mig. Och det var det jag trodde att han skulle göra. Att han skulle vara ett stöd för mig och gå händelserna lite i förväg och säga att: Nu är det här vi ska göra, nu är det här. Men jag har hela tiden fått gräva med honom: Vad är det som ska göras. Det har jag upplevt som väldigt dåligt. Och när man ringer så är han så upptagen »Men vi måste prata färdigt!« »Jag har inte tid nu« säger han. Och det är ju väldigt viktigt, när jag ringer så är det ju något som jag vill fråga om. Och det är väldigt svårt att ringa en gång till och ställa samma fråga. Så jag tycker inte att vår kommunikation har varit bra (Bedrägeri).

Målsägande: Jag har aldrig ens träffat han [målsägandebiträdet] face to face. Och jag menar. Man känner sig väl tryggare om man känner människor, i en sån situation. Jag tror man hade känt sig tryggare helt enkelt. Tror jag. Det är väl egentligen det (Misshandel).

Målsägande: Det var liksom så att, jag fick liksom inte något svar från mina advokater [målsägandebiträden] så jag fick ringa polisen själv och fråga saker. Dom här häktningförhandlingarna dom är ju en gång i veckan eller varannan vecka, tror jag att det är. Och då vill jag veta kommer han blir frisläppt eller om han kommer att sitta kvar för jag är ju rädd. Men liksom mina advokater jag ringde dom, jamen vi får kolla det och återkomma och så går det liksom ett dygn, får ingen återkoppling och då får jag ju ringa själv till polisstationen (Våldtäkt).

I utdragen ovan ger målsägande uttryck för missnöje med sina målsägandebiträden, men det ska också tilläggas att det fanns målsäganden som var nöjda med sina företrädare. Vad som framgår är dock att det fanns ett missnöje med målsägandebiträden när det gällde informationsförmedlingen före rättegång i alla tre måltyper. Målsäganden som saknade biträde uppgav att de önskat att de hade haft bättre kontakt med åklagaren innan rättegången.

Målsägande: Där får jag väl säga jag kanske hade tänkt att man skulle få lite mer stöd eller någon chans att förbereda liksom. Någonting. Så vad gäller den sidan så kan jag ju inte säga att jag fick någonting. Alltså stöd så egentligen, det var ju bara att jag fick en kallelse och dök upp. Men hade jag inte haft någon erfarenhet av det alls så hade jag väl tyckt att det var ganska undermåligt med information från domstolens sida och åklagarens, jag kan inte säga att jag fick någon direkt hjälp därifrån (Bedrägeri).

ESSAY

Målsägande: Alltså däremot tycker jag att han kanske, hade jag vetat bättre då kanske jag hade haft en advokat själv. Som hade ifrågasatt de här bitarna då. Men vi har ju inte fått berätta vår historia för nån, hela historien så. Det var ju först nu vid domen där. Det jag saknar är informationsbiten om att: Ett tips är att skaffa dig en advokat. Jag trodde ju att åklagaren skulle vara våran. Att hon skulle ringa upp oss (Misshandel).

Intervjuare: Du hade inget målsägandebiträde under rättegången?

Målsägande: Nej jag visste ju inte att man skulle ha det, för jag trodde ju att hon som satt bredvid oss skulle vara vårt stöd och ifrågasätta.

Intervjuare: Vem var det som satt bredvid er?

Målsägande: Det var ju hon åklagaren. Hon har ju inte ringt upp mig någon gång (Misshandel).

Det fanns med andra ord oklarheter kring åklagarens roll och skyldigheter i fråga om, och i så fall på vilket sätt, denne skulle informera om domstolsprocessen och företräda målsäganden under rättegång. Det handlade också om att målsäganden upplevde att åklagaren inte var tillräckligt insatt i själva sakfrågan.

Målsägande: Nej men exempelvis då att det stod fel i, alltså underlaget som åklagaren hade stämde ju inte med min version med det hela. Och jag ändrade ju det flera gånger, det med köpekontraktet som jag pratat om. Och det var ju fel hela vägen, ända till vi var inne i rättssalen. Då blev det ändrat. Det kanske åklagaren, vi kanske borde haft en halvtimme. Alltså det kunde ha räckt med telefon. Vi behövde inte träffas öga mot öga. Men vi kanske skulle ha haft ett samtal om de här punkterna. Så hade i alla fall åklagaren vart, lite mer förberedd. Också. Nu blev det ju, »oj då, var det fel, var det något mer som var fel?« (Bedrägeri).

Målsäganden uttryckte att de träffade sina biträden i alltför liten utsträckning och inte fick det stöd de behövde. Vissa menade även att biträden inte varit tillräckligt insatta i deras mål. De som inte hade något målsägandebiträde kunde ställa för höga förhoppningar på åklagaren, i och med att de uppfattade att åklagaren var deras ombud.

Professionellas brist på tid

De professionella är medvetna om att målsäganden kan känna osäkerhet inför rättegången. De menar att hög arbetsbelastning kan vara en av förklaringarna till att de inte får mer stöd:

Åklagare: Jag upplever att min största begränsning själv är tiden. Att jag inte har tid att ta kontakt, alltså har jag ett bedrägerimål med 15 målsägande, vilket inte är ovanligt att man har, något Blocketbedrägeri, jag tar inte kontakt med dem fast jag borde

för, jag hinner inte. De som ringer lämnar man ju information till, tiden är ju också en faktor och det är att vi är ganska få.

Hur mycket tid målsägandebiträden lägger ner på sina klienter varierar både inom och mellan måltyper. Av förarbetet till Lag om målsägandebiträde (1988:609) framgår att biträdet skall vara behjälplig med uppgifter av både juridisk och kurativ art.

Målsägandebiträde: Jag utgår ifrån att jag träffade [målsäganden] någon timme, hade något personligt möte, på en timme, en och en halv några veckor innan rättegången. För det är så jag brukar lägga upp det och då brukar jag gå igenom åtalet och lite grova drag förundersökningen vad som finns i den och vilken bevisning som åklagaren åberopat och vad som kommer att presenteras vid förhandlingen. Och sedan brukar jag gå igenom hur huvudförhandlingen går till och så där. Så [målsäganden] har lite koll på det och lite trygghet innan. Och vilka frågor som kommer att ställas och så där.

Målsägandebiträde: Och det är därför det är så viktigt med den här processen, det är därför det är så viktigt att vara ett målsägandebiträde som verkligen suger tag i klienten och säger att: Du kan ringa mig typ dygnet runt, i princip. Man är mer av en socialtjänstarbetare än jurist faktiskt, men i den rollen man är i är det ju väldigt lite juridik, jag menar upprätta skadeståndsanspråk, det är ju tre paragrafer i skadeståndslagen, thats it. Sen är det inte mer. Utan det viktigaste är ju att man står där vid sidan.

Domare: Men ibland är det ju så att även vi undrar vad gör det där målsägandebiträdet liksom och varför är det inte en psykolog istället eller någon som har en sådan inriktning istället, som stöttar personen rent mentalt, eller vad man ska kalla det.

Med tanke på den tid målsäganden har för att företräda målsäganden så kan det vara svårt att både vara ett juridiskt och kurativt stöd. En av måslägan- debiträdena ovan menar dock att hen ofta får en terapeutisk och stödjande roll. Att målsägandebiträden agerar på olika sätt när det gäller detta är också något som målsäganden uttryckt i intervjuer. För målsägandebiträden kan det dock innebära att de i vissa fall får arbeta oavlönat. Som domaren nedan anger så kan inte målsägandebiträden ta betalt för hur många timmas som helst.

Domare: Njae, kan väl beskriva det så att om det är ett hyfsat enkelt mål så, som inte tar så lång tid i tingsrätten så finns det en, så får man betalt beroende på hur lång tid tingsrättsförhandlingen var. Det kan ju göra att om man då avsätter en timmes möte med sin klient så kanske man inte får betalt för det.

Vilken ersättning målsägandebiträdet får är avgörande för hur mycket tid ett biträde kan ägna sin klient. Citatet ovan rör »ett enkelt mål«, något som benämns som *taxemål*. Ett målsägandebiträde kan få ersättning antingen enligt en fastställd taxa eller per arbetad timme. Taxan ska gälla för brottmål där det endast finns en tilltalad och ett målsägandebiträde samt om den sammanlagda tid som biträdet deltagit vid huvudförhandlingen inte överskrider 3 timmar och 45 minuter (Domstolsverket, 2021). Biträdet får ersättning

för hur lång tid huvudförhandlingen tar, oavsett vilket arbete som lagts ner innan. Taxan kan dock överskridas om onormalt mycket arbete har lagts ner (ibid.). Det kan med andra ord vara väldigt olika hur mycket tid som biträdet lägger ner på relationen till sin klient.

Avslutande diskussion

I denna essä har vi presenterat ett axplock av några problem som rör hur målsäganden informeras om den rättsliga processen i Sverige. Utifrån intervjuerna kan det vara relevant att fundera över hur målsäganden på bästa sätt ska informeras. För målsäganden kan ovisshet skapa onödigt oro som påverkar måendet. Med tanke på att det ofta tar lång tid från att åtal väcks till domstolsförhandling så kan detta vara viktigt för enskilda individers psykiska hälsa. Målsäganden som varit brottsutsatta kan också vara traumatiserade. Professionella menade att det finns information och stöd att tillgå, men att det kan finnas problem då informationen inte alltid når fram till alla målsäganden. Som framgår av intervjuerna krävs det många gånger att målsäganden, vilka befinner sig i en utsatt position, själva måste vara aktiva i informationssökandet. Det finns dock omständigheter som försvårar detta, till exempel om personen i fråga har dyslexi. Det kan också vara så att personer som utsatts för brott mår dåligt på grund av brottet och därför inte orkar söka information om rättsprocessen, även om detta skulle förbättra deras situation.

I vårt projekt jämförs tre olika brottstyper; våldtäkt, misshandel och bedrägeri. En genomgående erfarenhet är att när det gäller våldtäktsmål så är tiden mellan anmälan och rättegång generellt kortare än för de andra måltyperna. Vår uppfattning är också att stödet till våldtäktsutsatta, som till exempel att få ett målsägandebiträde, är prioriterat jämfört med misshandel och bedrägeri. Våldtäkt är av de allra flesta betraktat som ett avskyvärt brott, något som många menar kan skapa trauman för livet. Men det finns förmodligen även målsäganden som upplever att misshandel och bedrägerier varit traumatiska. Ett exempel är en målsägande (utan målsägandebiträde) som blev misshandlad på sitt arbete och som både i domstolen och i vår intervju uttryckte att händelsen gav henne dödsångest och även framtida konsekvenser som att hon upplevde otryggheten på arbetsplatsen. Hon berättade att hon kände sig väldigt ensam och utlämnad under hela rättegångsprocessen. Liknande exempel finns också när det gäller bedrägerimål.

I denna text har vi försökt tydliggöra att det är viktigt att ta målsägandens oro och frågor inför rättegångsprocessen på allvar. Många målsägande upplever en grundläggande otrygghet och okunnighet inför rättegångsprocessen. Det finns skäl att överväga hur det skulle vara möjligt att skapa förutsättningar för hur de skall få ett bemötande som bättre svarar upp mot deras behov av information och förståelse för den process de går igenom.

ESSAY

Kontaktoplysninger

Maritha Jacobsson: maritha.jacobsson@uu.se

Referenser

- Antonovsky, A. (2005) *Hälsans mysterium*. 2:a utgåvan. Natur och Kultur.
- Brottsofferjouren (2022) *Manifest* <https://www.brottsofferjouren.se/om-oss/vi-tycker/>
Hämtad 220523
- Brå (2021) *Nationella trygghetsundersökningen 2021. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2021:11. Stockholm.
- Brå (2022) *Förtroendet för rättsväsendet. En analys av bakgrundsfaktorer som genererar lågt förtroende*. Kortanalys 1/2022.
- Domstolsverket (2021) *Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträde i tingsrätt och hovrätt*. DVFS 2021:13.
- Lag (1988:609) om målsägandebiträde
- SOU (1998:40) *Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?*
- Storasystemrapporten (2021) *Fokus: Polisanmälan och rättsprocess*. <https://storasyster.org/aktuellt/storasystemrapporten-2021/> Hämtad 20210428